

ПРАВНА СЪЩНОСТ НА ПСИХИЧЕСКАТА ПРИНУДА

Руси Алексиев

LEGAL NATURE OF MENTAL COERCION

Rusi Aleksiev

Abstract: *Coercive crimes account for a significant share of total crime. Therefore, this issue has been the object of increased scientific interest, both in the field of criminological knowledge and in criminal law. At the same time, in the current Bulgarian criminal legislation, there is no legal definition of the concept of mental coercion, although a large number of constituent acts are carried out either through mental coercion, which is the only form of the executive act, or through various forms of motivational mental impact, including mental coercion as well. Thus, it is necessary to clarify this concept doctrinally, and the current paper is dedicated to this issue.*

Keywords: *coercion; crimes related to coercion; mental coercion; victim.*

Престъпленията, свързани с принуда, заемат значим дял в общата престъпност¹. Към тази категория посегателства спадат всички престъпни прояви, уредени на различно систематично място в Особената част на Наказателния кодекс (НК), накърняващи обществените отношения, които „...осигуряват на човека възможност психичните проце-

си, в резултат на които волята му се формира свободно, да протичат нормално и в съответствие с неговите представи за собствените му потребности“². Обяснимо, тази проблематика е обект на засилен научен интерес, както в областта на криминологичното познание, така и в наказателноправната наука³.

¹ По данни на НСИ, през 2021 г. броят на осъдените за престъпления по чл. 143 и чл. 144 от Наказателния кодекс (НК) е 351, като това е 23 % от осъдените за престъпления против личността, а броят на осъдените за грабеж и изнудване е 544 или 10,6 % от осъдените за престъпления против собствеността (по-подробно вж. на <https://www.nsi.bg/bg/content>).

² Вж. Стойнов, Ал. Наказателно право. Особена част. Второ издание. Престъпления против правата на човека. София: Сиела, с. 153 – 154.

³ Основателно Й. Айдаров, коментирайки насилствената престъпност – явление, което тангира с престъпленията, свързани с принуда, сочи, че „Става дума за масово явление, което обхваща съвкупност от разнообразни общественоопасни посегателства против живота, здравето, половата неприкосновеност и свободата на личността. Тяхна отличителна черта е употребата на насилие с цел задоволяване на хипертрофирани потребности и интереси на отделни хора.“ (вж. Айдаров, Й. Криминология. Четвърто допълнено издание. София: Сиела, с. 356.).

Наказателноправната проблематика, свързана с упражняването на психическа принуда, е обект на засилен научен интерес в последните години, провокиран от развитието на европейското и вътрешното законодателство в областта на правата на жертвите на престъпления. Особено значим в тази насока е приносът на Б. Велчев със студиите му „Принудата като изключващо вината обстоятелство в наказателното право“ – В: Съвременен право, 2015, № 2, 19 – 28 и „За престъплението по чл. 144а НК.“

Същевременно, принудата, като правна категория, е нехомогенно явление. Тя може да се прояви в различни форми. От най-голямо значение за наказателноправната наука и съдебната практика се явява подразделението на принудата на физическа и психическа. Може да се съжалева, че към актуалния момент у нас не се събират статистически данни за престъпленията, свързани с принуда, съобразно вида на упражненото противозаконно принудително въздействие.

Специфичен сегмент от този вид престъпност се явяват престъпленията, свързани с психическа принуда. За тях е характерно, че деецът упражнява психично въздействие върху личността на пострадалия, за да го мотивира да предприеме определено поведение, което лицето не желае. При психическата принуда деецът не въздейства върху телесната неприкосновеност, а единствено върху психиката на пострадалия, като по този начин направлява неговото поведение.

Познаването на престъпленията от обсъждания вид безусловно налага дефиниране на понятието за психическа принуда. В действашото българско наказателно законодателство, обаче, не се съдържа определение на това понятие, въпреки че голям брой инкриминирани деяния се осъществяват било чрез психическа принуда, явяваща се единствена форма на изпълнително деяние (както е по чл. 213а от НК), било чрез различни форми на мотивационно психическо въздействие⁴, в т.ч. и

психическа принуда (както е по чл. 198, ал. 1 от НК, по чл. 214, ал. 1 от НК и други). Това налага понятието да се изясни доктринерно.

Действително, някои наказателноправни норми от Особената част на НК допринасят за изясняване на това понятие. Това са разпоредбите на чл. 143, ал. 1 от НК⁵, инкриминиращ принудата като вид престъпление против личността по Глава II, Раздел V от Особената част на НК, и тази на чл. 198, ал. 2 от НК⁶, съдържащ легална дефиниция на заплашването, като форма на изпълнително деяние на грабежа. Въз основа на тези разпоредби и достиженията на наказателноправната наука в областта на изследването на понятието за принуда, като родово понятие⁷, ще бъдат анализирани признаците на психическата принуда.

В българската наказателноправна теория вече е изяснено, че „При принудата се осъществява пряко психично въздействие върху пострадалия. То е от категорията на мотивиращото психично въздействие. Чрез него се цели влияние върху онези психични процеси, които са свързани с осъзнаване на определени потребности и мотивация за вземане на решение да се извърши конкретен поведенчески акт.“⁸

Оттук и изводът, че от наказателноправна гледна точка, психическата принуда всякога се осъществява чрез целенасочено човешко деяние, представляващо „...съзнателен волев акт, предизвикан от определена потребност и

– В: Съвременно право, 2019, № 2, 7 – 21 и на Р. Марков с монографичните му изследвания „Принудата и новият чл. 16а от Наказателния кодекс“, София: Сиби, 2017, 167 с. и „Изключващи вината обстоятелства по българското наказателно право“, София: Сиела, 2019, 391 с.

⁴ Понятието е употребено и изяснено в **Манов, Кр.** Престъпно психично въздействие, С., Coverdesign, 2022, с. 15–16. Авторът разграничава „...две основни групи случаи на психично въздействие: 1. Директно психично въздействие, при което човекът възприема пряко действията на субекта и това предизвиква съответни психични процеси; 2. Индиректно (косвено) психично въздействие, при което се възприема резултата от деянието и от това се пораждат съответни психични процеси у възприемащия.“

⁵ Разпоредбата на чл. 143, ал. 1 от НК (Изм. – ДВ, бр. 50 от 1995 г., предишен текст на чл. 143 – ДВ, бр. 62 от 1997 г.), гласи: „Който принуди другото да извърши, да пропусне или да претърпи нещо, противно на волята му, като употреби за това сила, заплашване или злоупотреби с властта си, се наказва с лишаване от свобода до шест години.“

⁶ Разпоредбата на чл. 198, ал. 2 от НК гласи: „Под заплашване се разбира застрашаване с такова непосредствено деяние, което излага на тежка опасност живота, здравето, честта или имота на заплашения или на друго някое присъстващо лице.“

⁷ Вж. **Стойнов, Ал.** Наказателно право. Особената част. Престъпления против правата на човека, Сиела, С., с. 154 – 157, **Манов, Кр.** Цит. съч., с. 220–227 и други.

⁸ Вж. **Манов, Кр.** Цит. съч., с. 221.

проявен външно в действие или в бездействие при определени условия на време, място и обстановка, който се осъществява с цел да бъде приспособена съществуващата действителност към нуждите на дееца, на трето лице или на обществото като цяло.⁹

От гледна точка на криминологичното познание, става въпрос за проявна форма на поведение в обществото, чрез която едно лице желае да влияе на поведението на друго лице или лица и по този начин да пригоди обективната действителност към осъзнатите свои потребности. Касае се за форма на социално общуване, която, от страна на лицето, упражняващо принудата, се явява проява на девиация, отклонение от правилата, установени от правото и морала, която получава негативна обществена оценка и поради това бива забранявана под страх от наказание¹⁰.

Не могат да се разглеждат като форма на психическа принуда природни явления или поведение на животно, или състояние на машина или друга вещь – елемент от обективната действителност, съзнанието за което мотивира индивида да предприеме определено поведение, например при земетресение – да напусне помещението в което се намира, за да потърси подслон; при пожар – да се отдалечи от мястото на стихията или обратно – да помогне на хора, попаднали в обсега на огъня; при нападение от животни – да се отдалечи или да избере да умъртви животното; при техническа неизправност на превозно средство, възникнала при движение със същото – да намали скоростта или да спре, за да не създаде опасност от възникване на пътно – транспортно произшествие. Действително, в тези случаи индивидът съобразява поведението си с особеностите на обективната действителност, направлява действията си или бездейства, с цел да избегне настъпването на определен нежелан от негова гледна точка резултат (смърт,

претърпяване на телесни увреждания, унищожаване или повреждане на имущество и прочие) или да измени съществуващата обективна действителност в съответствие със своите цели, мотиви, намерения, но това поведение се предприема не въз основа на чуждо давление, а въз основа на собствената преценка на лицето какво следва да извърши или да пропусне, за да задоволи осъзната своя необходимост за постигане на определени изменения в действителността.

От гледище на разбирането за психическата принуда като човешко деяние, съществен се явява въпросът възможно ли е наказателнонеотговорно лице да упражни психическа принуда. В теорията не е спорно, че такова лице може да осъществи въздействие спрямо друго лице, което да мотивира последното да предприеме определено поведение, за да предизвика такива изменения в обективната действителност, които да отговорят на неговите потребности. Така например, наказателнонеотговорно лице би могло да осъществи нападение, по смисъла на чл. 12, ал. 1 от НК, вследствие на което нападнатият или всяко друго лице да предприемат защитно деяние, което да е от естество да отблъсне нападението¹¹. Тук сме изправени пред хипотеза, в която човешко поведение, макар и извършено не под контрола на съзнанието, мотивира друго физическо лице да предприеме определено действие или бездействие. Поведението на наказателнонеотговорното лице обаче не може да се квалифицира като психическа принуда, доколкото не е предприето именно с цел да се упражни давление върху друго физическо лице с цел промяна в обективната действителност така, че да съответства на осъзнатите потребности на упражняващия принудата.

Оттук и вторият извод относно правната същност на психическата принуда, а именно, че се касае до целенасочено въздействие

⁹ Вж. **Стойнов, Ал.** Наказателно право. Обща част. Второ издание. София: Сиела, 2019, с. 196.

¹⁰ Същността на девиантното поведение е изяснена в **Станков, Б.** Криминология. Теоретични основи. ВСУ „Черноризец Храбър“, В., 2012, с. 127. Авторът сочи: „Девиантното поведение включва всички прояви на отклонение от правни или морални норми, които получават неодобрение, негативна оценка на обществото и много от тях биват санкционирани. Те са обект на държавен и социален контрол и предизвикват реакция на отделен човек, група от хора, на обществото или на държавни институции.“. За видовете девиантно поведение и отношението между тях вж. и **Илкова, Р., Ив. Ранчев.** Криминология. Обща част. Учебно помагало, София: Сиела, 2020, с. 96 – 97.

¹¹ В този смисъл вж. **Стойнов, Ал.** Наказателно право. Обща част, ..., с. 246.

върху друго физическо лице от естество да предизвика промени в неговото поведение¹². При психическата принуда на пострадалия се указва какво поведение упражнителят принудата (престъпния деец) очаква от него; поведението на пострадалия се направлява, върху него се упражнява влияние, давление с определена цел. Например, при особената форма на изнудване, по чл. 213а, ал. 1 от НК, престъпният деец упражнява психическа принуда под формата на заплашване, за да принуди пострадалия да се разпорежи със своя вещ или със свое право, или да поеме имуществено задължение; при престъплението по чл. 172, ал. 1 от НК принудата се упражнява, за да се мотивира друго лице да напусне работа, а при престъплението по чл. 167, ал. 1 от НК – за да бъде възпрян пострадалият да упражни избирателното си право.

Не е спорно, че въздействието, в т.ч. и психическото, се осъществява чрез действие, като „...система от телодвижения, извършени въз основа на конкретно решение и под контрола на съзнанието, които са насочени към постигането на една цел и се осъществяват при определени условия на време, място и обстановка“¹³. Кр. Манов обосновава извода, че „Психичното въздействие съвсем естествено се свързва с извършването на определено действие. Това е обяснимо, доколкото въздействието върху психиката на възприемащия изисква косвено въздействие чрез предоставянето на определена информация – чрез звук, образ или по друг начин, което да доведе до протичането на определени психични процеси у възприемащия.“¹⁴ Основателно се отрича възможността психичното въздействие да се осъществи чрез бездействие като „...пропускането на определено действие, което е необходимо за възникване, съществуване,

изменение или прекратяване на определена обществена връзка.“¹⁵ Действително, възможно е бездействието на престъпния деец „...да стане причина за протичане на определени психични процеси у пострадалия“¹⁶, например родителите на дете – жертва на противозаконно лишаване от свобода (престъпление, което включва в себе си бездействие) могат да изпитат сериозни негативни емоции, включително и да предприемат определено поведение, с цел да мотивират дееца да преустанови престъпното си поведение (да обявят награда, да предложат откуп и др. под.), но подобно поведение не би се явило резултат на целенасочено психично въздействие от страна на дееца спрямо тях.

Посоченият извод не се разколебава от застъпената в наказателноправната теория теза че злоупотребата с власт „...може да се осъществи както чрез действие, така и чрез бездействие“¹⁷. Злоупотребата със служебно положение, респективно – злоупотребата с власт, безспорно е форма на престъпно психично въздействие¹⁸, но за да се приеме, че е форма на психическа принуда същата следва да се осъществи чрез действие. Бездействието на дееца, например – неиздаването на документ, неподписването на трудов договор, неиздаване на заповед за назначаване или освобождаване на служител, дори да има противоположен характер, не може да доведе до узнаване от страна на последния на поведението, което деецът желае от него да предприеме и неблагоприятните правни последици, които биха настъпили при непредприемане на това поведение.

Естеството на психическата принуда едностранно сочи, че става дума за въздействие върху психиката на възприемащия, което по-

¹² В същия смисъл вж. и **Круковский, В. Е., И. Н. Мосечин.** Нефизическое насилие в уголовном праве: понятие и признаки – В: Право. Журнал Высшей школы экономики, 2017, № 3, с. 91.

¹³ Вж. **Стойнов, Ал.** Наказателно право. Обща част. ..., с. 201.

¹⁴ Вж. **Манов, Кр.** Цит. съч., с. 28.

В същия смисъл вж. **Дайшутов, М. М., В. И. Динека, М. В. Денисенко.** Психическое насилие в уголовном праве – В: Вестник Московского университета МВД России, 2019, № 3, с. 78.

¹⁵ Вж. **Стойнов, Ал.** Цит. съч., с. 202.

¹⁶ Вж. **Манов, Кр.** Цит. съч., с. 28.

¹⁷ Вж. **Стойнов, Ал.** Наказателно право. Особена част. Второ издание. Престъпления против правата на човека, ..., с. 155.

¹⁸ В този смисъл вж. и **Манов, Кр.** Цит. съч., с. 222–223.

ражда „...определени психични процеси – мисли, емоции, мотивация, решения (поведение) или вътрешни преживявания.“¹⁹ Именно въз основа на възприемането на въздействието, упражнявано от престъпния деец, се поражда, провокират определени мисли, чувства, емоции у пострадалия, в резултат на които се очаква същият да вземе решение за предприемане на поведение, което е в съответствие с поставената от дееца цел.

При този вид въздействие върху личността на пострадалия не се достига до засягане на телесния му интегритет, като „...защитеното от правото единство на телесна цялост, физиологично състояние и функциониране на съвкупността от тъкани, органи и системи на човешкото тяло“²⁰ към съответен момент от неговото биологично съществуване. Касае се до въздействие, което може да рефлектира косвено върху телесната цялост, здравето на пострадалия²¹, но не и пряко; при упражняването на психическа принуда липсва каквото и да било взаимодействие между тялото на престъпния деец (или използвана от него вещ, средство на посегателство), и това на пострадалия, като предмет на въздействие, както е например, при упражняване на физическа принуда²².

Две са възможните форми на въздействие върху психиката на пострадалия, без да се достига до засягане на телесния му интегритет – чрез думи (вербална психическа принуда) и чрез конклюдентни действия (невербална психическа принуда)²³. „В първия случай се касае за говорене, реч, слово, изискващо слухово възприятие, а във втория – за извършване на действия, напр. показване на жестове, рисуване на знаци, символи, карти-

ни, изписване на обидни изрази и т.н., които могат да се възприемат зрително.“²⁴

При вербалната психическа принуда упражняващият принудата отправя конкретно, изрично изявление към пострадалия, използвайки езикови изразни средства, които последният би могъл да възприеме и непосредствено да разбере значението им, чрез които деецът очертава поведението, към което мотивира пострадалия, респективно неблагоприятните правни последици, които биха настъпили при несъблюдаване на това поведение. Става въпрос за „пренос на информация чрез човешка реч, било присъствено (между най-малко две лица, които се намират на такова разстояние едно спрямо друго, което да позволява възприемане на разменяната между тях човешка реч, без да е необходимо да се използват средства за усилване или препредаване на звука), било от разстояние (чрез съобщително средство или съоръжение и съответстващата му преносна среда).“²⁵ Не е от значение, дали изявлението се отправя в присъствието на пострадалия или в негово отсъствие, но по начин, по който може да достигне до пострадалия, без това да доведе до изменение на съдържанието му – по високоговорител, по телефон, посредством приложение, което позволява поверителни съобщения и обаждания, чрез видеоконференция, чрез радиопредаване, чрез телевизионно предаване и др. под. Не е от значение, също така, дали психическата принуда се възприема непосредствено от пострадалия, в момента на отправянето ѝ от престъпния деец, както би било, например, при разговор по телефон или чрез видеоконферентна връзка, или се възприема в определен по-късен момент, например при прослушване на записано съобщение на телефонен секретар или на такова, изпратено

¹⁹ Пак там, с. 16.

²⁰ Вж. определението на здравето на личността, дадено в **Стойнов, Ал.** Наказателно право. Особена част. Второ издание. Престъпления против правата на човека. София: Сиела, 2006, с. 111.

²¹ Например, да доведе до развитие на определено заболяване, вследствие на стреса, придружаващо упражненото психично въздействие. По-подробно вж. в **Манов, Кр.** Цит. съч., с. 247 – 254.

²² Поради това и съставомерни вредоносни последици като причиняване на смърт (освен в хипотезата по чл. 127 от НК) и телесна повреда не могат да бъдат причинени чрез психическа принуда.

²³ В същия смисъл вж. и **Дайшутков, М. М., В. И. Динев, М. В. Денисенко.** Цит. съч., с. 78. Авторите сочат: „Общественно опасно и противоправно психическо насилие може да се проявява в высказываниях, совершенных устно или письменно, жестами, демонстрацией оружия.“

²⁴ Вж. **Манов, Кр.** Цит. съч., с. 22.

²⁵ Вж. **Илкова, Р.** Престъпления против съобщенията. София: Феня, 2012, с. 158–159.

чрез мобилно приложение. Не е от значение, най-после, дали пострадалият владее езика, на който деецът е отправил съобщението – важно е да е в състояние да разбере – пряко и непосредствено, или посредством използване на машинен превод или превод от друго физическо лице, съдържанието на отправеното му изявление.

Невербалната психическа принуда (тази, която се упражнява чрез конклюдентни действия) би могла да се осъществи чрез различни по насочеността си действия, при които не се достига до въздействие върху телесния интегритет на пострадалия.

На първо място, към тази категория действия спада отправянето на съобщение чрез писмено – езикова форма, чрез писменост, която пострадалият владее или макар да не владее – би могъл да установи съдържанието на съобщението посредством превод от трето лице или машина на език, който владее, и по този начин да установи непосредствено съдържанието на съобщението. Това съобщение би могло да бъде предадено лично на пострадалия от дееца, или да му бъде предадено от трето лице, или да бъде изпратено по пощата, по факс, под формата на електронно съобщение, на кратко текстово съобщение и др. под. В наказателноправната теория вече е предложена дефиниция на понятията за съобщение и за съобщение, изпратено по електронен път. Така, Р. Илкова изяснява, че съобщението, „... това са данни, пренасяни между най-малко две физически лица – подател (адресант) и получател (адресат), от които може да се направи извод най-малко за самоличността на едно от двете лица, без да е необходимо предаваната информация да съдържа изявление или да носи каквато и да било информативност.“²⁶ М. Копчева дефинира съобщението, изпратено по електронен път, като „...определена по

вид, съдържание, количество и предназначение информация, която едно лице – „подател“ (може да бъде неин автор или държател) предава на друго лице – „получател“, чрез използване на някои от възможните средства за комуникация.“²⁷ При психическата принуда посредством съобщение, е налице пренос на данни чрез общоупотребима писменост между две лица, от която може да се направи извод най-малко за личността на получателя, чрез употреба на каквото и да било средство за комуникация – предаване на съответен носител (хартиен или електронен), предаване чрез комуникационно средство или комуникационна среда и др. под. Тук не е възможно съобщението да не съдържа изявление, да е лишено от съдържание или информативност, както това е възможно при престъплението по чл. 171, ал. 3 от НК, например, доколкото именно чрез неговото съдържание деецът цели да упражни съответното мотивационно въздействие върху пострадалия; именно неговото съдържание би следвало да провокира у пострадалия мисли, чувства, решение да предприеме определено поведение. Не е от значение, дали лицето, спрямо което се отправя изявлението, изготвено посредством писмено – езикова форма, възприема последното в момента, в който то бива изготвено или в по-късен момент; от значение е единствено, дали употребените от дееца писмено – езикови знаци позволяват възприемането им от адресата без да е необходимо да тълкува волята на дееца или да прилага определен код или друг способ за извличане на информация от съобщението. Следва да се уточни, че за отправяне на този от видовете невербална психическа принуда не е необходимо същата да се съдържа в документ, като конкретно и изрично писмено изявление на физическо лице с пряко или косвено правно значение²⁸, доколкото не е необходимо в съ-

²⁶ Вж. **Илкова, Р.** Цит. съч., с. 89. Понятието е дефинирано за нуждите на анализа на престъпния състав по чл. 171, ал. 3 от НК.

²⁷ Вж. **Копчева, М.** Компютърни престъпления. София: Сиби, 2006, с. 54. Авторът изяснява, че „Законовото изискване съобщението да е изпратено по електронен път, означава, че за неговото предаване от едно лице на друго, от едно устройство на друго или от едно лице към устройство и обратното) трябва да е използвана далекосъобщителна система или друго електронно средство за комуникация.“ (пак там).

²⁸ Съгласно т. 1 от ППВС № 3/23.03.1982 г. по н. д. № 12/1981 г., „Предмет на документните престъпления по Наказателния кодекс са конкретни и изрични писмени изявления на определени лица, които имат пряко или косвено правно значение. Документът съдържа факти или обстоятелства,

общението да бъде обективирана правната връзка между изявлението, целящо да окаже мотивационно въздействие, и неговият автор, респективно – да бъде дадена възможност на пострадалия да възприеме самоличността на автора на изявлението към момента на запознаване със съдържанието на същото²⁹. Достатъчно е пострадалият да може да възприеме съдържанието на изявлението и то да е от естество такова, че да може да предизвика определени мисли, чувства, емоции, вземане на решение да се предприеме определено поведение.

На второ място, невербалната психическа принуда би могла да се изрази в довеждане до знанието на пострадалия на определено символно натоварено съдържание, което не съдържа конкретно и изрично изявление в писмено – езикова форма. Такъв би бил случаят, в който мотивационното въздействие върху пострадалия се осъществява чрез показване на знак/знаци³⁰, рисунка, картина, снимка, видеосъдържание, изображение и др. под., чието тълкуване от субекта на въздействието би могло да предизвика целените от дееца общественоопасни последици (например, снимка на лице, на което е нанесен побой или е умъртвено; заснет видеоклип, на който се нанася побой над определено лице или се извършват действия, насочени към накръняване на половата му неприкосновеност; изпращане на колаж, при който действителната самоличност на пострадалото лице е заменена с тази на лицето, спрямо което се цели да се упражни неблагоприятното психическо въздействие и прочие).

Частен случай на подаване на знак, чрез който може да се осъществи тази от форми-

те на психическа принуда, е извършването на система от телодвижения от страна на престъпния деец, чрез които същият описва застрашаващо деяние, използвайки тялото си или това на друго лице. Такъв би бил примерът, в който деецът извършва система от телодвижения с ръката си, имитирайки прерязване на гърлото си и посочвайки след това пострадалия или замахва към жизненоважен център на тялото на друго лице с ръка или с остър предмет и посочвайки пострадалия, или, в най-интензивната форма на психическа принуда, причинявайки телесна повреда или смърт на друго лице и давайки недвусмислен знак с ръка, че предстои да се насочи към пострадалия от престъпното психично въздействие.

На трето място, възможно е психическата принуда да се упражни чрез въздействие върху вещ или други материални условия от обективната действителност: демонстриране на оръжие пред пострадалия, унищожаване или повреждане на имущество, отрицателно въздействие върху животно, палеж на имущество и др. под. Такъв би бил случаят, в който деецът упражнява неблагоприятно въздействие върху животно – компаньон на пострадалия, като недвусмислено със жестове или по друг начин показва, че такова въздействие ще бъде упражнено и върху пострадалия или че ако пострадалият не предприеме желаното от дееца поведение, въздействието върху животното ще продължи и ще се интензифицира. Или случаят, в който деецът произвежда изстрел с огнестрелно оръжие в близост до пострадалия или негов близък. Или случаят, в който деецът предизвиква пожар и

или пък твърдения за съществуването или несъществуването на такива факти или обстоятелства, които пораждат, изменят, погасяват или установяват права и задължения или правоотношения.“

Повече за понятието за документ и за документните престъпления вж. в **Ненов, Ив.** Документни престъпления, Трето издание. ВСУ, В., 1999 г.; **Гунева, М.** Документните престъпления по българското наказателно право, Б., 2009 г. и **Илкова, Р.** Документни престъпления. Практика на Върховния съд и Върховния касационен съд.София: Сиела, 2017.

²⁹ Така например, напълно е възможно да се упражни психическа принуда чрез изпращане на анонимно съобщение, съдържащо заплаха от конкретно предстоящо увреждане на лицето, на негов близък или на негово имущество.

³⁰ За понятието „знаци“ вж. в **Илкова, Р.** Престъпления против съобщенията ..., с. 159. Авторът приема, че „Знаците са смислово натоварени символи, сигнали, звуци, мимики, телодвижения и прочие, с изключение на човешката реч, които съдържат информация относно минали, настоящи или бъдещи факти и обстоятелства, емоции, физиологично състояние и други подобни.“

хвърля в огъня снимка или фигура, изобразяваща пострадалия.

Във всеки от тези случаи, използвайки определени символи или жестове или система от телодвижения, деецът, без да си служи с думи от общоупотребим език, осъществява въздействие върху личността на пострадалия, което цели да предизвика определено изменение в душевното или психическото състояние на пострадалия – смут, притеснение, тревога, страх и др. под., а с това – и вземане на решение да се предприеме определено поведение.

Важно е да се отбележи, че и вербалната, и невербалната психическа принуда могат да се осъществят както чрез неправомерно по естеството си действие (чрез правонарушение, чрез забранено от закона поведение), така и с правомерно такова (чрез действие, което не се явява в разрез с установена правна забрана). Но и в двата случая поведението на дееца следва да е насочено към упражняване на въздействие върху личността на пострадалия с определена цел.

Примерите за престъпно психично въздействие чрез неправомерно поведение биха могли да бъдат множество и най-различни: от отправяне на закана с предстоящо увреждащо деяние (например, с причиняване на телесна повреда или смърт, предизвикване на палеж или наводнение, унищожаване на имущество) до реално застрашаване или увреждане на правата на пострадалия (например, чрез въздействие върху движима вещ, собственост на принуждавания). Общото между всички тези случаи е това, че въздействието, чрез което се цели да се повлияе върху психиката на пострадалия, не е позволено от закона и в този смисъл се явява в разрез с установена императивна правна норма. Това въздействие би могло да е изначално неправомерно – тогава, когато извършването му е забранено от закона

(например, в хипотезата на изнудване по чл. 213а от НК чрез заплашване с насилие или увреждане на имущество, или чрез заплашване, придружено с отнемане, унищожаване или повреждане на имущество) или да е изначално правомерно, но продължаващото му упражняване да е в разрез със закона (например, определено лице е лишено от свобода въз основа на закона, но освобождаването му се поставя под определено условие или пострадалият се принуждава да извърши определено поведение под угрозата, че неговият близък няма да бъде освободен след изтичане на срока на правомерното му лишаване от свобода).

В литературата е даден категорично положителен отговор на въпроса, възможно ли е неблагоприятното психично въздействие да се упражни посредством правомерен акт. Така, Б. Велчев заключава, че „...ако заплахата е с правомерен акт, пораждащ правомерни последици и пострадалият предпочете да си плати, отколкото да ги понесе...“ отново ще е налице изнудване по чл. 214 от НК³¹.

Оттук и изводът, че психическото въздействие върху пострадалия може да се осъществи било посредством правомерен, било посредством неправомерен акт, но за да има престъпен характер, респективно да се касае за психическа принуда, която да е основание за наказателна отговорност на дееца, е необходимо това въздействие да има неправомерен характер. То ще е такова, когато упражняването му не е позволено от закона.

Упражняването на психическа принуда всякога е неправомерен акт, тъй като чрез разглежданото въздействие върху пострадалия се цели последният да предприеме определено поведение, което да доведе до изменение в обективната действителност, съответно на осъзнатите потребности на дееца, което по-

³¹ Вж. Велчев, Б. Заплашването в Наказателния кодекс – В: Юридически свят, 2017, № 2, 24 – 36.

Авторът дава следния пример: „Нека предположим, че едно лице разполага със силно компрометираща, но иначе вярна информация за един човек и поиска от него пари, за да не я разгласи. Например, документирана със снимки извънбрачна връзка на успешен политик може да е реален факт, но нейното разгласяване да съсипе кариерата му. Ако той приеме да си плати, за да получи снимките и те да не станат публично достояние или достояние на семейството му, това не би ли се приело за изнудване? Според мен, квалификацията в този случай е безспорна – изнудване е. Но нито актът на заплахата, че ще бъдат публикувани в Интернет истински (неманипулирани) снимки, нито обстоятелството, че ще бъде разкрита вярна информация като последица от това публикуване, поотделно нямат противоправен характер.“

страдалият не желае или не желае при определените от дееца място, време и обстановка³². Непредприемането на желаното от дееца поведение от страна на пострадалия се свързва от упражняващия принудата с определени неблагоприятни последици за пострадалия: с причиняване на вреди (имуществени или неимуществени) на лицето, спрямо което е упражнена принудата, или на друго физическо или юридическо лице, или в изменения в материалните условия на живот. Иначе казано, при психическата принуда деецът упражнява мотивационно въздействие върху пострадалия да предприеме определено поведение, като свързва неприемането на желаното от него поведение с определено негативно изменение в действителността.

Поведението, към което се мотивира пострадалия, би могло да се подраздели, в зависимост от различни класификационни критерии.

В зависимост от това, дали пострадалият бива мотивиран към активно поведение или към въздържане от определено поведение, различаваме психическа принуда към действие и към бездействие. В първия случай пострадалият, според целите на дееца, следва да извърши определено активно поведение – да напусне работа, да отиде на посочено от дееца място, да изготви запис на заповед, да се разпореди със свое имущество и др. под., за да избегне настъпването на отрицателните последици, които биха настъпили в случай на неизпълнение. Във втория случай, пострадалият следва да пропусне определено, най-често правно дължимо, поведение – например, да не подаде документи за участие в конкурс, да не извърши ремонт на превозно средство преди пускането му в експлоатация, да не претендира вземането си и др. под., за да настъпи желаното от дееца изменение в обективната действителност, в резултат на определени обществени явления, човешки прояви или природни сили.

В зависимост от естеството на поведението, към което деецът мотивира пострадалия, то би могло да бъде както правомерно, така и неправомерно. Психическата принуда ще се използва за постигане на правомерна

цел, тогава когато същата не е забранена от закона, но в конкретния случай се преследва по непозволен начин. Такъв би бил примерът, в който чрез употреба на принуда деецът склонява длъжностно лице да издаде документ или разрешение, действайки при условията на обвързана компетентност, когато за издаването му са налице всички изискуеми от закона предпоставки, но длъжностното лице неправомерно бездейства и не издава необходимия документ; или се упражнява принуда по отношение на работодател или представляващ работодателя (юридическо лице), за да подпише трудов договор с лице, което е наето по трудово правоотношение, неформено по надлежен ред или да предостави надлежно попълнената трудова книжка на лице, с което трудовото правоотношение вече е било прекратено; или се упражнява принуда по отношение на собственик на превозно средство да се яви пред нотариус, за да се оформи по надлежен ред покупко – продажбата на превозно средство, която иначе съответства на волята на продавача и купувача; или се упражнява принуда по отношение на лице, получило определена парична сума от упражняващия принудата, за да изготви разписка за действително получената сума. Психическата принуда ще се използва за постигане на неправомерна цел, тогава когато същата не е позволена от закона. Такъв би бил случаят, в който принудата се използва, за да се мотивира лицето да причини смърт другиму, или да пренесе през границата на страната наркотични вещества или огнестрелни оръжия в нарушение на установения за това ред; или да не се противопостави на предприетите действия от страна на упражняващия принудата по накарняване на половата му неприкосновеност; или да изготви документ (например, запис на заповед) в който да отрази задължение, каквото в действителност лицето не е поемало, или обстоятелства, които не съответстват на обективната действителност; или да извърши разпореждане със свое имущество, без наличие на действително правно основание за това и прочие.

В зависимост от изминалия период от време между упражняването на противозаконното психическо въздействие и поведе-

³² Н. Долапчиев сочи, че „...лицето се мотивира чрез принуда да извърши едно деяние против волята си...“ (вж. Наказателно право. Особна част. Т. II, Печатница С. М. Стайков, С., 1947, с. 6 – 7.

нието, към което се мотивира пострадалият, различаваме психическа принуда, чрез която пострадалият се мотивира към определено поведение към момента или непосредствено след упражняване на принудата и такава, чрез която пострадалият се мотивира към определено поведение, което трябва да предприеме в по-късен момент. Класически пример за принуда от първия вид е тази, упражнявана при грабежа по чл. 198, ал. 1 от НК. В теорията е изяснено, че „Между двата акта, съставляващи изпълнителното деяние на грабежа, съществува типичните за съставните престъпления функционална връзка. Използваната принуда е начин, средство, метод за парализиране съпротивата на владелеца и така създава условие за отнемането на вещта. Поради това при грабеж по ал. 1 отнемането на вещта трябва да съвпада по време с упражняването на принуда или да следва веднага след нея.“³³ Принуда от втория вид е тази, която се упражнява при изнудването, при което „... между принудата и настъпването на вредата съществува известно време.“³⁴

В зависимост от отношението на пострадалия към поведението, към което е противоправно мотивиран от дееца, различаваме случаи, в които желаното от дееца поведение, чрез което цели да измени обективната действителност, е изначално нежелано от пострадалия и такива, в които поведението е принципно желано и от пострадалия, но не при посочените от дееца време, място и обстановка. В илюстрация на първата хипотеза би бил случаят, в който пострадалият въобще не желае да осъществи акт на полово съвкупление или сношение с дееца, но бива мотивиран да търпи противозаконното отрицателно въздействие върху половата си неприкосновеност, за да не настъпят последиците, заявени от дееца, например, да не бъде умъртвен; или случаят, в който пострадалият въобще не желае да извърши разпореждане с имуществото си в полза на дееца или трето лице, но извършва такова под страх от настъпване на заявените от дееца неблагоприятни последици.

Втората хипотеза може да бъде илюстрирана от примера, в който пострадалият действително желае и възнамерява да погаси паричното си задължение си към дееца или трето лице, но не и на датата, на която деецът настоява да стане това под угрозата от неблагоприятни за пострадалия или негов ближен последици.

При упражняването на психическа принуда деецът цели да мотивира пострадалия към определено поведение, което той принципно не желае или не желае при определените от дееца място, време и обстановка. Непредприемането на желаното от дееца и нежелано от пострадалия поведение се свързва от дееца с определено неблагоприятно изменение в обективната действителност. Както сочи Р. Марков, „Като способ (начин) на мотивиране и употребата на сила, и заплашването се основават на представата за сериозна опасност от причиняването на зло в бъдеще.“³⁵ Тази корелация може да бъде обективизирана от дееца по два начина: деецът да заяви на пострадалия какво поведение желае да предприеме и това, че ако не предприеме съответното поведение ще настъпи неблагоприятно изменение в обективната действителност (например, да заяви на пострадалия, че иска да получи дяловете му от капитала на юридическо лице и в случай че не ги получи, ще причини на пострадалия съответното по степен телесно увреждане или ще изнесе позоряща за него информация), или деецът да заяви на пострадалия, че ако не предприеме определено поведение, ще настъпи съответното неблагоприятно изменение в действителността (например, ако не му заплати дължимата парична сума, ще отвлече негов ближен).

Какви биха могли да бъдат неблагоприятните последици, с които деецът свързва непредприемането на желаното от него поведение от страна на пострадалия?

На първо място, възможно е да се касае до причиняване на вреди – имуществени или неимуществени, на пострадалото лице. Такъв би бил примерът, в който деецът се заканва да

³³ Вж. **Стойнов, Ал.** Наказателно право. Особена част. Престъпления против собствеността. ..., с. 72. Вж. и решение № 41/4.04.1997 г. по н. д. № 44/1997 г., ВК, решение № 483/25.11.2009 г. по н.д. № 463/2009 г., I н.о. и други.

³⁴ Пак там, с. 183. Вж. и решение № 500/24.01.1996 г. по н.д. 420/1995 г., I н.о.

³⁵ Вж. **Марков, Р.** Принудата и новият член 16а от Наказателния кодекс, ..., с. 37–38.

умъртви или да причини съответно по степен телесно увреждане на пострадалия или да изнесе позоряща информация за пострадалия в медиите, с което да постави под угроза честта, достойнството, доброто му име или кариерното му развитие, в случай че не предприеме указаното му поведение – не му предаде движимата вещ, която владее, не го допусне в конкретно помещение, не му предостави правата върху акции от капитала на търговско дружество, не гласува в полза на определен кандидат или се кандидатира за определена позиция и прочие.

На второ място, възможно е деецът да мотивира пострадалия към определено поведение заплашвайки да причини вреди – имуществени или неимуществени, на друго физическо лице, например родственик на пострадалия или лице, с което последният се намира в особено близки отношения. Такъв би бил случаят, в който деецът се заканва да накърни телесната или полова неприкосновеност на близък родственик на пострадалия (възходящ, низходящ, брат, сестра), в случай че последният не предприеме желаното от дееца поведение (не му прехвърли собствеността върху недвижимо имущество, не подпише запис на заповед, не издаде станала му известна информация по служба и др. под.). В наказателноправната теория до момента се приема, че това лице следва да е „близко или свидно“³⁶ на принуждаваното лице или да е лице, спрямо което пострадалият „...има положителни чувства“³⁷. Това е възможно, но не е задължително. Действително, най-често деецът ще мотивира друго лице да предприеме определено поведение, под страх от неблагоприятно въздействие върху личността на негов близък сродник, приятел или лице, към което изпитва привързаност, но е напълно възможно заплахата от увреждане да касае което и да било лице/а, дори и непознато за принуждавания. Така например, не е невъзможно деецът да поиска от принудения да му осигури достъп до определено помещение, каса, трезор и прочие, под угрозата, че ще причини смърт на първото лице, което влезе в помещението. Вън от

съмнение е, че и в тези случаи ще се касае до съставомерно деяние.

На трето място, възможно е психическата принуда да се изрази в закана с предстоящо увреждане на имущество – собствено на дееца или на трето лице, или отрицателно въздействие върху материалните условия за живот, например да бъде запалено или наводнено чуждо имущество, да бъде умъртвено животно, към което пострадалият изпитва привързаност и др. под.

На четвърто място, възможно е принудата да се осъществи посредством закана с предстоящо неблагоприятно изменение в правната сфера на пострадалия или трето лице, вън от посочените по-горе случаи, например пострадалият или негов близък да бъдат уволнени неправомерно от заеманата от тях длъжност или да бъдат привлечени към наказателна отговорност, пострадалият да бъде лишен от акциите, които притежава от капитала на търговскоправен субект или освободен от ръководния орган на юридическо лице.

Във всеки от тези случаи се касае до угроза от предстоящо увреждане на правната сфера на пострадалия или на трето лице³⁸, което може да следва непосредствено (както е при грабежа) или в определен по-късен момент.

Изменението в обективната действителност, под угрозата на което деецът цели да мотивира пострадалия да предприеме определено поведение, би могло да бъде както правомерно – например, налагане на дисциплинарно наказание за действително извършено дисциплинарно нарушение или образуване на наказателно производство за извършено от пострадалия в предходен момент престъпление, така и неправомерно – например, унищожаване или повреждане на имущество, предизвикване на палеж, наводнение, причиняване на телесна повреда и др. под.

Необходимо е да се касае за неблагоприятно от гледна точка на пострадалия изменение в обективната действителност, без значение, дали това изменение е благоприятно за друго лице, желано от друго лице или съот-

³⁶ Вж. **Марков, Р.** Принудата и новият чл. 16а от Наказателния кодекс, ... с. 37.

³⁷ Вж. **Стойнов, Ал.** Наказателно право. Особена част. Второ издание. Престъпления против правата на човека, ..., с. 155.

³⁸ Вж. и **Манов, Кр.** Цит. съч., с. 225.

ветства на обществените изисквания и закона. Така например, връщането на взета в заем парична сума на падежа е благоприятно изменение в обективната действителност за кредитора, това е нормален способ за развитие на облигационното правоотношение между длъжника и кредитора, но законът не позволява да се упражнява принуда спрямо длъжника от друго физическо лице, което не е овластено по силата на закона, за да бъде мотивиран да изпълни задължението си към кредитора.

Не е задължително неблагоприятното от гледна точка на пострадалия поведение, с което деецът застрашава последния, да се твърди, че ще бъде предприето именно от упражняващия принудата. Такава ще е налице, дори когато деецът свързва непредприемането на желаното от него поведение от страна на пострадалия с поведение на трето лице (например, деецът заявява на пострадалия, че ако не му прехвърли притежаваните от него акции от капитала на юридическо лице, ще мотивира друго лице да му нанесе побой или да нанесе побой над ближен на пострадалия); с поведение на животно, което се намира под контрола на дееца (например, деецът заявява на пострадалия, че ако не предприеме съответното поведение ще подтикне обучено куче от бойна порода да осъществи нападение спрямо пострадалия или трето лице или ще освободи от клетката му опасно животно); с обективни явления и природни сили, които деецът би могъл да предотврати или ограничи (например, деецът, който е лице с медицинско образование, заявява на друго лице, че ако не предприеме определено поведение ще остави негов близък, който се намира в тежко здравословно състояние, да умре).

Неблагоприятното за пострадалия изменение в обективната действителност, с което деецът го застрашава в случай на неизпълнение, следва да е реално, възможно, изпълнимо; в противен случай не може да се очаква въздействието спрямо принуждавания да може да провокира у същия определени мисли, чувства, емоции, които да го мотивират към съответното, желано от дееца поведение. Така например, трудно може да се очаква пострадалия да предприеме целеното от дееца

поведение под страх от магия или отвличане от извънземна форма на живот.

За да се говори за психическа принуда, е необходимо деецът да мотивира пострадалия да предприеме определено поведение – правомерно или неправомерно да действа или да бездейства, под угрозата от неблагоприятно за него изменение в обективната действителност. Пострадалият, следователно, следва да може да възприеме, първо, указания относно поведението, което деецът желае да бъде предприето; второ, неблагоприятните изменения в обективната действителност, които биха настъпили и трето, функционалната връзка между поведението, което се очаква от него да предприеме и ненастъпването на неблагоприятните последици, респективно угрозата от настъпването им, в случай че не предприеме желаното от дееца поведение. Именно по този начин се засяга правото на лична свобода на пострадалия, като „юридическа възможност за позволено и гарантирано от държавата поведение“, чиито централен компонент е „призната от закона възможност за собствени действия, чрез които носителят на правото удовлетворява свои потребности, използвайки социални блага или ценности.“³⁹

Р. Марков изяснява, че правото на лична свобода „...се състои от два компонента или има два аспекта (две страни) – позитивен и негативен. ... Принуждаването на другото „да пропусне или да претърпи нещо, противно на волята му“ (чл. 143, ал. 1, предл. 2 и 3 НК) засяга „позитивния“ компонент на правото на лична свобода, без значение от стадия на неговата реализация, доколкото накърнява признатата и гарантирана от закона възможност за извършването в бъдеще или довършването на вече започнато конкретно действие, съответстващо на интереса на пострадалия, включително и за активна съпротива срещу субекта на принудата. Обратно, принудата като въздействие върху него „да извърши (...) нещо, противно на волята му“ (чл. 143, ал. 1, предл. 1 НК), е насочена срещу „негативния“ компонент на обекта на престъплението предвид нарушаването на гарантираната от Конституцията на Република България възможност за

³⁹ Вж. Марков, Р. Принудата и новият чл. 16а от Наказателния кодекс ..., с. 20–21.

въздържа от всяко или всякакво действие, което не е желано от субекта.⁴⁰

Оттук следва извода, че психическа принуда може да се упражни само по отношение на физическо лице, доколкото само то притежава психика, като свойство на високоорганизираната материя да отразява обективната действителност⁴¹ и може да осъществява поведение в съответствие с обективната действителност и осъзнатите свои потребности. Психическа принуда може да се упражни по отношение на всяко физическо лице, което има способността да възприеме естеството на поведението, към което бива мотивирано от дееца и това, че непредприемането на съответното поведение е под угроза от определено неблагоприятно изменение на действителността.

Не е необходимо лицето да е навършило определена възраст. Така например, в наказателният закон са инкриминирани редица престъпни посегателства, осъществявани чрез психическа принуда, под формата на заплашване, спрямо малолетно лице. Класически пример в тази насока е по-тежко наказуемият състав на блудство с малолетен по чл. 149, ал. 2, т. 1, пр. 2 от НК, по-тежко наказуемият състав на изнасилване на малолетна по чл. 152, ал. 4, т. 1, вр. ал. 1, т. 2, пр. 2 от НК и по-тежко наказуемият състав на престъпното хомосексуално действие по чл. 157, ал. 3, вр. ал. 1 от НК. Вън от съмнение е, че и редица други престъпни посегателства, осъществявани чрез принуда, могат да имат за предмет малолетно лице или такова, което страда от определено заболяване, като грабежът, например.

Няма пречка, също така, психическа принуда да се упражни по отношение на лице, което вече е било предмет на принудително въздействие, т.е. личната му свобода е ограничена в една или друга степен, включително и в резултат на вече упражнена психическа принуда. Така например, лице, което е противо-

правно мотивирано да извърши контрабанда на наркотични вещества в резултат на заплашването му с предстоящо насилие спрямо негов близък, е възможно да бъде противоправно мотивирано да извърши и вещно или лично укривателство – без значение дали под угрозата от същите неблагоприятни последици, или други такива; лице, по отношение на което е осъществен грабеж чрез заплашване, може да бъде противоправно мотивирано да не съобщава за извършеното престъпление под страх от бъдещо увреждане на личността или имуществото му.

Психическа принуда не може да се упражни по отношение на животно, машина или друга вещ, доколкото същите не притежават психика. Забраненото под страх от наказание поведение по отношение на такива вещи – посредством съставите на престъпленията по чл. 216 от НК, чл. 325а от НК, чл. 325б от НК и някои други, касае отрицателно въздействие върху предмета на посегателство, което не се осъществява чрез психично въздействие, а чрез действие върху структурата или субстанцията на вещта⁴².

Психическата принуда представлява целенасочено въздействие върху личността на пострадалия – физическо лице, с което не се засяга телесната му неприкосновеност. С това въздействие деецът цели, преследва определена цел, а именно да пригоди обективната действителност в съответствие с осъзнатите свои потребности, желания, намерения, стремления, очаквания⁴³.

Упражняването на психическа принуда, следователно, е външно обективизиране, при определени условия на време, място и обстановка, на протекъл в съзнанието на дееца вътрешен психичен механизъм на деянието, в резултат на който той е взел решение да упражни принуда по отношение на пострадалия и по този начин да измени съществуващата обективна действителност в съответствие със

⁴⁰ Пак там, с. 21 и с. 24.

⁴¹ Вж. Тълковен речник на българския език (talkoven.onlinerechnik.com/duma).

⁴² По-подробно за унищожаването и повреждането вж. в **Стойнов, Ал.** Престъпления против собствеността. София: Сиела, 2003, с. 214–232.

⁴³ Подробно за механизма на индивидуално престъпно поведение вж. в **Стойнов, Ал.** Наказателно право. Обща част ..., с. 197–198 и **Илкова, Р., Ив. Ранчев.** Криминология. Обща част. Учебно помагало. София: Сиела, 2020, с. 144–152.

своите потребности, желания, цели, намерения.

Оттук и изводът, че при психическата принуда деецът въздейства върху личността на пострадалия, за да го мотивира да предприеме поведение, което да е в съответствие с осъзнатите цели и намерения на дееца; поведението на пострадалия, следователно, цели да удовлетвори осъзнатите потребности на дееца. Начинът, по който деецът очаква, желае изменение в обективната действителност в съответствие със своите потребности и желания, е именно чрез поведението на пострадалия.

Поведението на пострадалия, към което той бива мотивиран посредством употреба на психическа принуда, е насочено към осъзнатите цели и намерения на дееца, а не тези на пострадалия. Пострадалият бива мотивиран да измени съществуващата обективна действителност, в съответствие с указаното от дееца, за да не настъпят неблагоприятните изменения в обективната действителност, които той не желае. Лицето, спрямо което е упражнена принудата, следователно, се очаква да преследва най-малко две цели: първо, настъпване на неблагоприятните последици за него или за друго лице и второ, изменение на обективната действителност в желаната от упражнителя принудата насока.

Необходимо ли е обаче пострадалият да предприеме желаното от дееца поведение?

Отговорът на този въпрос следва да е отрицателен. Достатъчно е деецът да упражни противозаконно мотивационно въздействие

върху личността на пострадалия, което да е възприето от пострадалия⁴⁴, за да се приеме, че е упражнена психическа принуда, по смисъла на наказателното право. Не е необходимо пострадалият да е изпитал действителни опасения, притеснения от реализиране на угрозата, страх от настъпване на неблагоприятните от негова гледна точка последици, и то да е взел решение да предприеме поведението, към което е мотивиран противоправно от дееца, а още по-малко – да го е предприел.

Разбира се, от гледище на наказателния закон, разрешението би могло да бъде различно в различните хипотези. В случай че упражняването на принуда е въздигнато във формално престъпление (както е по чл. 213а от НК⁴⁵ и по чл. 289 от НК), то с факта на въздействието върху личността на пострадалия, което е от естество да го мотивира да предприеме определено поведение, което не желае, под угрозата от неблагоприятни за него последици, престъплението вече ще е довършено; в случай че принудата е признак от състава на резултатно престъпление (както е по чл. 143 от НК⁴⁶ и по чл. 214 от НК⁴⁷), непредприемането на поведението от страна на пострадалия, към което бива противоправно мотивиран от дееца, ще обуслови квалификацията на деянието като опит към съответното престъпление.

Предвид всичко изложено дотук, може да се обобщи, че психическата принуда представлява неправомерно целенасочено въздействие върху психиката на друго физическо лице (пострадал), без засягане на телесният

⁴⁴ В същия смисъл и **Стойнов, Ал.** Наказателно право. Особена част. Престъпления против собствеността ..., с. 185

⁴⁵ Повече за състава на престъплението по чл. 213а от НК вж. пак там, с. 185–192. Ал. Стойнов заключава, че „Изнудването по чл. 213а, ал. 1 НК е формално престъпление, защото съставът не предвижда нищо друго освен осъществяване на изпълнителното деяние. По-конкретно, законът не предвижда пострадалият да е предприел исканото от дееца поведение“.

⁴⁶ По-подробно за престъплението по чл. 143 от НК вж. в **Стойнов, Ал.** Наказателно право. Особена част. Престъпления против правата на човека ..., с. 154–157. Авторът обосновава тезата, че „Принудата по чл. 143, ал. 1 от НК е резултатно престъпление. Престъпният резултат е поведението на пострадалия, който извършва, пропуска или претърпява нещо, противно на своята воля“ (с. 155).

Вж. и решение № 483/25.11.2009 г. по н. д. № 463/2009 г., I н. о. и други.

⁴⁷ По-подробно за престъплението по чл. 214 от НК вж. в **Стойнов, Ал.** Наказателно право. Особена част. Престъпления против собствеността ..., с. 179–185. Авторът сочи, че „Изнудването е резултатно престъпление, то е довършено, когато, в причинна връзка с осъщественото от жертвата разпореждане с имуществения предмет, настъпи имотна вреда за изнудения или за друг правен субект.“ (с. 181).

Вж. и Решение № 543/12.01.2011 г. по н. д. № 2485/2011 г., I н. о. и други.

му интегритет, изразяващо се в мотивирането му да предприеме определено поведение (кое-то той не желае да предприеме или не желае да осъществи при определените от дееца място, време и обстановка), под угрозата от бъдещо неблагоприятно от негова гледна точка изменение в обективната действителност.

Предложената дефиниция на понятието за психическа принуда, не е самоцел. Въз основа на това понятие може да се изясни съотношението между отделните видове принуда, както и между психическата принуда и други понятия и институти на наказателното право и криминологията. Разбирането за съдържанието на това понятие е в основата на анализа на редица престъпни състави, инкриминиращи посегателства чрез принуда, респективно – осигуряващи наказателноправна закрила на обществените отношения, гарантиращи правото на лична свобода. Най-после, изясняването на съдържанието на психическата принуда е в основата и на разбирането за вредоносния ѝ характер и преценката на приложимите способности за правна закрила на пострадащото лице.

БИБЛИОГРАФИЯ / REFERENCES

Стойнов, Ал. Наказателно право. Особена част. Второ издание. Престъпления против правата на човека. Сиела, С.

Айдаров, Й. Криминология. Четвърто допълнено издание. Сиела, С.

Велчев, Б. Принудата като изключващо вината обстоятелство в наказателното право – В: Съвременен право, 2015, № 2

Велчев, Б. За престъплението по чл. 144а НК. – Съвременен право, 2019, № 2.

Марков, Р. Принудата и новият чл. 16а от Наказателния кодекс. София: Сиби, 2017.

Марков, Р. Изключващи вината обстоятелства по българското наказателно право“, Сиела, С., 2019.

Манов, Кр. Престъпно психично въздействие, София: Coverdesign, 2022.

Стойнов, Ал. Наказателно право. Обща част. Второ издание. Сиела, С., 2019.

Станков, Б. Криминология. Теоретични основи. ВСУ „Черноризец Храбър“, В., 2012.

Илкова, Р., Ив. Ранчев. Криминология. Обща част. Учебно помагало, София: Сиела, 2020.

Крукowski, В. Е., И. Н. Мосечин. Нефизическо насилие в уголовном праве: понятие и признаки – В: Право. Журнал Высшей школы экономики, 2017, № 3.

Дайшутков, М. М., В.И. Динека, М. В. Денисенко. Психическо насилие в уголовном праве – В: Вестник Московского университета МВД России, 2019, № 3.

Илкова, Р. Престъпления против съобщенията. София: Феня, 2012.

Копчева, М. Компютърни престъпления. София: Сиби, 2006.

Ненов, Ив. Документни престъпления, Трето издание. ВСУ, Варна, 1999.

Гунева, М. Документните престъпления по българското наказателно право. Б., 2009.

Илкова, Р. Документни престъпления. Практика на Върховния съд и Върховния касационен съд. София: Сиела, 2017.

Велчев, Б. Заплашването в Наказателния кодекс – В: Юридически свят, 2017, № 2.

Н. Долапчиев. Наказателно право. Особна част. Т. II, Печатница С. М. Стайков, С., 1947.

Стойнов, Ал. Престъпления против собствеността. София: Сиела, 2003.

Илкова, Р., Ив. Ранчев. Криминология. Обща част. Учебно помагало. София: Сиела, 2020.